

LITERATŪRA

Gumowski M., 1921. Mennica wileńska w XVI–XVII wieku. Warszawa.
 Ivanauskas E., Robert J. Douchis, 1999. Coins of Lithuania 1386–1707. Vilnius, Columbia.
 Ivanauskas E., Robert J. Douchis, 2002. Lietuvos monetų kalybos istorija 1495–1769. Vilnius.
 Kopicki E., 1995. Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. Warszawa.

Kurpiewski I., 1994. Katalog monet polskich 1506–1573 (Zygmunt I Stary–Zygmunt II August bezkrólewie 1573). Warszawa.
 Michelbertas M., 1989. Lietuvos numizmatikos įvadas. Vilnius.
 Sajauskas S., Kaubrys D., 1993. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika. Vilnius.

THE UNKNOWN GROAT OF SIGISMUND AUGUSTUS

Donatas Žukauskas

Summary

In this article, the groat of Sigismund Augustus, dated 1549, is introduced. The groat was found in Šiauliai district in 2001. So far it is not clear to whether the mint mark year is false or it is an engraver's error. Due to the lack of historic references and numismatic material, the little known coin affords us an opportunity to discuss the issues related to its dating. In addition, metrological data point to the fact that the coin hasn't been forged. The groat of Sigismund Augustus, dated 1549, weight – 2.535 g, diameter – 25 mm, standard – 375. The obverse of the coin bears the head of Sigismundus Augustus and the legend SIGIS AVG REX POL MAG DVX LIT inscribed in between the two rings edging the coin. On the reverse side of the coin the "Vytis" (the mounted knight, the "Vytis", the historical symbol of the

Lithuanian state) with the mintage year below and the heraldic symbol of the House of Gediminas underneath is presented. The legend MONETA MAGNI DVX LITVA is inscribed in between the two rings edging the coin. Consequently it should be noted, that the coin resembles the groat of 1546 not just in terms of stylistics. Nevertheless, the mintage date 1546 might be argued because the error of upside down 6 "9" is not characteristic of engravers.

Nothing else is left, but awaiting for new findings and an updated information enabling to solve the problem related to the dating of the considered coin. Anyway, the founding is a contribution to the Grand Duchy of Lithuania coinage history.

Translated by G. Snuviškienė

Įteikta 2003 m. gruodžio mėn.

Asmeninės higienos reikmenys iš Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų archeologinės medžiagos

Ieva Rėklaitytė

Straipsnio tikslas yra apžvelgti Žemutinėje pilyje ir Valdovų rūmuose vykdomų archeologinių tyrimų metu raudamų asmeninės higienos reikmenų (skustuvų, pincetų, krapštukų, šukų, dantų šepetėlių) įvairovę ir naudojimą platesniu laiko ir vietos aspektu.

Nors viduramžiai dažnai įvardijami kaip nešvaros, purvo ir visuotinio apsileidimo amžiai, tai nėra tiesa. Kol nebuvo bijoma užsikrėsti ligomis, pirtys buvo gausiai lankomos ir mėgstamos (Esposito, 2002, p. 14). Istorinių šaltinių informaciją papildoma to laikotarpio graviūros, vaizduojančios besimaudančius, valgančius, žaidžiančius kauliais ar kortomis pirčių lankytojus. Būtent Naujieji amžiai atnešė naują suvokimą apie vandens ir muilo žala, o juos pakeitusi pudra imta vartoti kaip kvapą ir nešvarą maskuojanti priemonė.

Vilniuje taip pat būta pirčių, kurios mėgtos ir gausiai lankytos (Jurginis, Merkys, Tautavičius, 1968, p. 160), o ir didikai nevengė vandens – ir Žygimantas Augustas, ir Barbora Radvilaitė mėgo maudytis, o karalius turėjo kelionėms skirtą maudymosi bagažą (Ragauskienė, 1999, p. 91).

Nors žinome ar bent numanome, kad mūsų protėviai naudojami šukomis, žirkleimis, skustuvais, tačiau retas įsivaizduoja, kad kasdienę higieną lengvino ir ausų ar dantų krapštukai. Į šį darbą nebus įtrauktos žirklelės, nors jos tikrai priskirtinos prie asmeninės higienos įrankių. Tai patvirtina ir ikonografiniai šaltiniai (1 pav.). Žemutinėje pilyje aptiktos ne vienerios žirklelės, tačiau net ir puošnias, dailiai pagamintas nedideles žirklutes, damų naudotas siuvant, siuvinėjant ir pan., sunku būtų atskirti nuo naudotų plaukams ir nagams kirpti.

Šukos nėra retas dirbinytis miesto archeologinėje medžiagoje. Jų randama kaulinių, medinių ar pagamintų iš vario lydinio. Pasak V. Žulkaus, į Lietuvos pajūrį kaulinės šukos buvo atneštos skandinavų ir vokiečių (Žulkus, 2002, p. 96). Ne tik Lietuvos teritorijoje, bet ir Rusijos, Lenkijos miestuose gausu tokių radinių, iš kurių išsiskiria rečiau naudotos sulankstomos ar dramblio kaulo bei atvežtinės iš Kaukazo regionų, pagamintos iš ten augusių palmių

medienos, šukos (Hensel, 1987, p. 528–531). Žemutinės pilies archeologinėje medžiagoje yra žinoma paprastai vienoje pusėje turinčių tankesnius, kitoje – retesnius dantelius medinių (2, 3 pav.) (Ožalas, 2003š; Vilniaus Žemutinės pilies rūmai, 1989, p. 21) ir kaulinių šukų (Ožalas, 2003š; Urbanavičius, Tautavičius, Kuncevičius, 1992š; Vailionis, 1998š). Iš jų gal įdomesnės yra tik, manoma, įvežtinės medinės šukos (Tautavičius, 1960, p. 103–124) ir kaulinės šukos, kurių netikėta radimo vieta – tualetų šachta (Steponavičienė, 2001, p. 187). Be minėtųjų, taip pat yra aptikta iš vario lydinio gamintų šukų (Ožalas, 2002š).

Kitas asmeninio tualetų įrankis – pincetas – buvo plačiai naudotas ir graikų, ir romėnų pasaulyje, daugiausia plaukams šalinti nuo veido. Tam tikrų socialinių klasių buvo priimta šalinti plaukus ir genitalijų srityje. Šis paprotys, beje, išliko Prancūzijoje ir Italijoje dar ir XVI amžiuje (Milne, 1926, p. 90–91). Neretai sunku atskirti juvelyro pincetą nuo chirurginio ar naudoto kasdienei higienai, tačiau paprastai pastarieji neturi dantukų.

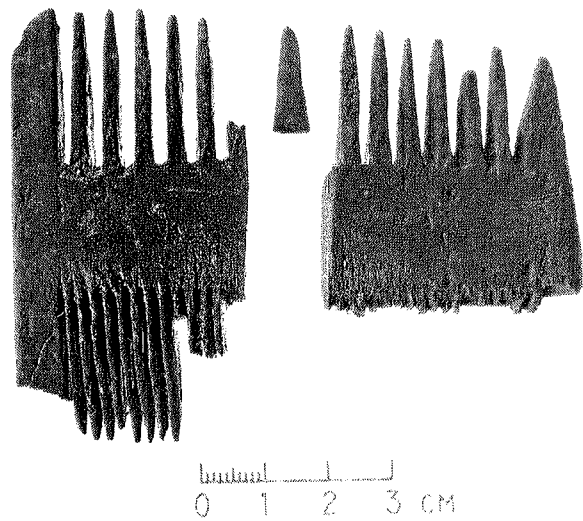
Žemutinėje pilyje rastas pincetas su grandele pakabinti ant diržo ar kitur (4 pav.). Pinceto matmenys: l – 46 mm, b – 7 mm, h – 2 mm. Tai tikrai ankstyvas dirbinytis – jis aptiktas XIV–XV amžiais datuojamame sluoksnyje (Ožalas, 2003š).

Skustuvai žinomi ir naudoti nuo seniausių laikų, o ir viduramžių epochoje nėra retas radinys. Problema yra tik ta, kad skustuvų liekanas ne visada galima atskirti nuo peilių fragmentų. Skustuvų randama ne tik miesto archeologinėje medžiagoje, bet ir piliakalniuose (Zabiela, 1995, p. 135) ar senkapiuose (Urbanavičienė, 1995, p. 177). Žemutinėje pilyje aptiktas ne vienas skustuvas (VŽPR, 1989, p. 39; VŽPR, 1991, p. 14). Išsiskiria tik labai dailus, elegantiškas skustuvas medine rankenėle, pagamintas iš vario lydinio (5 pav.) (2003 metų VŽP VR archeologiniai tyrimai).

Ausų krapštukai taip pat nėra viduramžių išradimas. Jau Celsus savo darbuose rašė: *Ubi vero vermes orti sunt, protrahendi oriculario specillo sunt* („Ten, kur atsiradę jau

1 pav. Dalila ir Samsonas. Albrechtas Diureris, 1493 (Kurth, 1963, Nr. 44, p. 181)

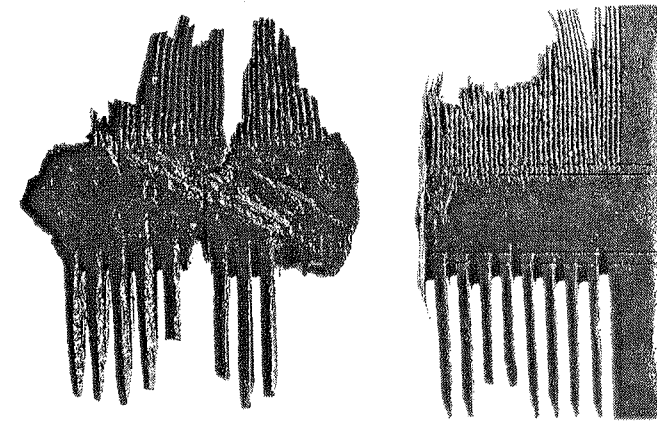

2 pav. Medinės šukos iš VŽP VR.
V. Abramausko nuotrauka (negatyvo Nr. 681).

kirminų, ištraukt juos reikia su ausų krapštuku“ (Milne, 1926, p. 64).

Romėnai naudojo itin dailiai pagamintus bronzinius ir kaulinius – *dentiscalpium* (dantų) ir *auriscalpium* (ausų) krapštukus. Kartais jie būdavo gaminami dvigubi – aštresnysis galas naudotas dantims krapštyti, o kitas, dažniausiai šaukštelio formos, – ausims. *Dentiscalpium*, žinotas jau graikų, paprastai gamintas iš medienos (mastikmedžio), metalo ar paukščio plunksnos, tačiau kai kurie romėnai galėjo pasigirti ir auksiniais ar sidabriniais dantų krapštukais. Romėnai naudojo ir dar vienu įdomiu daikteliu – *scalptorium* – galvos krapštuku (Virgili, 1989, p. 13–16) (6 pav.).

Archeologinių tyrimų metu aptinkama ir higienos reikmenų rinkinukų – „pocket-companion“ – be ausų, dantų ir galvos krapštukų bei įvairių mentelių, tai žiedeliu dar prikabinanti *volsella* (pincetas) ir *culter* (panagių krapštukas). Tokie radiniai – gana dažnas muziejų ekspozicijos objektas (Milne, 1926, p. 92).

3 pav. Medinės šukos iš VŽP VR.
V. Abramausko nuotrauka (negatyvo Nr. 694)

4 pav. Pincetas iš VŽP VR.
V. Abramausko nuotrauka (negatyvo Nr. 382)

5 pav. Skustuvus iš VŽP VR.
V. Abramausko nuotrauka

Tokie asmeninės higienos rinkiniai naudoti ne tik romėnų, bet ir kitų, patyrusių romėnų įtaką, genčių, tokių rinkinelių kaip įkapių randama anglosaksų ar iberų kapuose. Įdomu tai, kad bent pastarųjų genčių kapinyuose toks rinkinelis dažnai aptinkamas karių kapuose (Palazón, Gamo, 1993, p. 132; Spong Hill, 1981, p. 244–245).

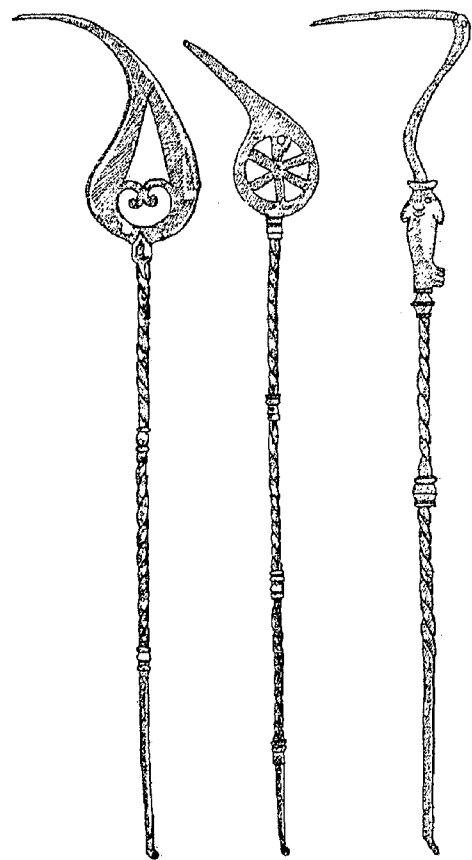
XII–XIV amžiais Europos pietinėje dalyje įsikūrusių arabų pasaulyje kūno higiena vaidino tikrai daug svarbesnį vaidmenį nei kitose to meto Europos šalyse. Daug toliau buvo pažengę ir medicinos, chirurgijos mokslai, o kasdienė higiena, sutvarkyta miesto kanalizacinė sistema ar daugybė pirčių buvo įprastas reiškinys. Be sudėtingų ir įvairių chirurginių instrumentų, naudoti ir asmeninei higienai skirti įrankiai – bronzinės mentelės, šaukšteliai, krapštukai ir pan. Kai kurios iš jų dabar sunku atskirti nuo specializuotų chirurginių. Tyrinėtojai tokius radinius

įvardija kaip „miglotą asmeninio naudojimo, kosmetinių ir chirurginių įrankių arabų pasaulį“ (Ruiz Azuar, 1985, p. 105; 1994, p. 171, 176).

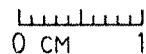
Žemutinėje pilyje aptikta įvairių formų, iš įvairių medžiagų pagamintų krapštukų. Tai vienas iš keistesnių, mūsų dienų akimis žiūrint, ir įdomiausių radinių. Dalis jų pagaminti labai kruopščiai ir yra labai dailūs, o kiti grubesnių formų. Rastas iš vario lydinio gamintas krapštukas, kurio viename gale šaukštelis, kitame – ovalinė kilpelė (7 pav.). Kilpelė galėjo būti naudota krapštuką pasikabinti, o šaukštelis, matyt, buvęs skirtas ausims valyti. Dirbinio matmenys: l–45 mm, b–3 mm, h–2 mm (Ožalas, 2003š).

Kitas ausų krapštukas (Inv. Nr. 240) grubesnio darbo, taip pat baigiasi šaukšteliu (8 pav.). Jo matmenys: l–52 mm, Ø–2 mm (Ožalas, 2002š).

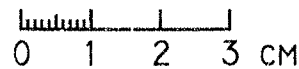
Trečiasis iš vario lydinio pagamintas krapštukas (Inv. Nr. 8406) turi profiliuotą strypelį, viename gale užsibai-

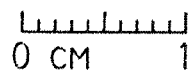
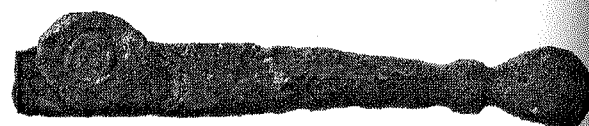
6 pav. Romėniški ausų ir dantų krapštukai
(Virgini, 1989, 3 pav.)

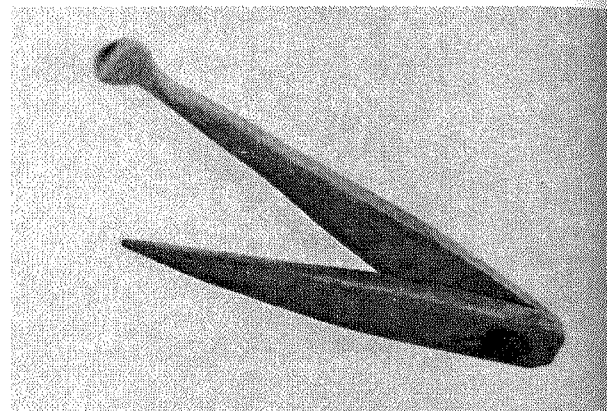
7 pav. Ausų krapštukas iš VŽP VR.
V. Abramausko nuotrauka (negatyvo Nr. 619)

8 pav. Ausų krapštukas iš VŽP VR.
V. Abramausko nuotrauka (negatyvo Nr. 387)

9 pav. Ausų krapštukas iš VŽP VR.
V. Abramausko nuotrauka (negatyvo Nr. 935)

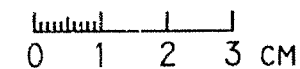
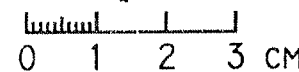
10 pav. Ausų ir panagių (?) krapštukas iš VŽP VR.
V. Abramausko nuotrauka (negatyvo Nr. 150)

giantį įgaubtu išplatėjimu, primenančiu šaukštą; kitame gale įtvirtinta kniedė (9 pav.). Jo matmenys: l – 37 mm, b – 5 mm, h – 2 mm (Juškaitis, Kurila, Rackevičius, 2003).

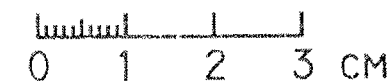
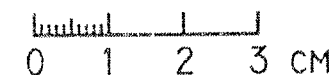
Rasta ir kaulinių krapštukų. Vienas iš jų, tikriau, sujungti du gana grubaus darbo krapštukai, atliko dvi funkcijas: vienas su šaukšteliu gale buvo skirtas ausų higienai, o kitas, smailus, – dantims, nagams krapštyti (Inv. Nr. 107a) (10 pav.). Matmenys: l – 61 mm, b – 49 mm (Vailionis, 1999).

Turbūt gražiausias tokio tipo dirbinėlis yra su smailėjančiu koteliu, kurio galas nulūžęs. Kitame šio dirbinėlio gale yra labai dailiai išdrožta vyskupo, laikančio knygą, figūrėlė. Pažymėtos ir smulkiausios detalės, pavyzdžiui, mitros puošyba (11 pav.). Kadangi krapštukas smarkiai smailėja, matyt, naudotas dantims krapštyti, tačiau tikslia jo, kaip krapštuko, paskirtį sunku nustatyti, nes neišlikusi apatinė dirbinėlio dalis (2003 metų VŽP VR kasinėjimai).

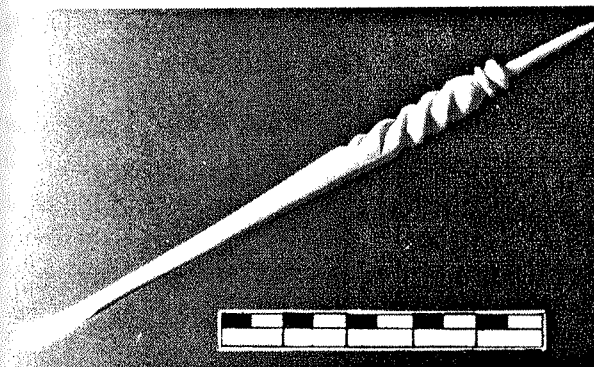
Labai gražus Žemutinėje pilyje rastų šio tipo dirbinių analogas yra 1996–1997 metais G. Gendrėno tyrinėtam objekte Mykolo g. 8 rastas labai dailus kaulinis krapštukas – vienas jo galas baigiasi šaukšteliu, o kitas, smailusis, puoštas suktu ornamentu ir dviem žiedeliais (12 pav.). Šis daiktelis galėjo būti naudotas ausims ir dantims krapštyti (G. Gendrėno asmeninė informacija).

11 pav. Kaulinis krapštukas su išdrožta vyskupo figūrėle iš VŽP VR. V. Abramausko nuotrauka

13 pav. Kaulinio dantų šepetėlio dalis iš VŽP VR.
V. Abramausko nuotrauka

12 pav. Ausų ir dantų krapštukas iš Mykolo g. 8.
G. Gendrėno nuotrauka

Žemutinėje pilyje aptikti tokie asmeninės higienos reikmenys kaip ausų ar dantų krapštukai nesiskyrė nuo jų prototipų kitose to meto Europos šalyse. Nors svetur jų naudojimo tradicija gyvuoja jau nuo seniausių laikų, sunku būtų tvirtinti, kad Lietuvoje jie pradėti naudoti sekant kitomis Europos šalimis. Be to, paprastam mediniam dantų krapštukui – nusmailintam pagaliukui – pasigaminti

daug laiko ir didelės išmonės nereikėjo, todėl, be jokios abejonės, tokio tipo asmeninio tualetu reikmenys galėjo būti plačiai naudoti tiek viduramžiais, tiek anksčiau, tačiau labai abejotina, kad paprasti miestiečiai galėjo naudotis bronziniais dailiai pagamintais krapštukais ar skustuvais, kurių vertė tikriausiai buvo gana didelė. Pavyzdžiui, gražiai pagaminti sidabriniai dantų krapštukai Renesanso

epochoje kitose Europos šalyse netgi buvo atvirai nešioti kaklo apvaroje kaip vertingas ir dailus papuošalas (Gonzalez Iglesias, 1981, p. 26).

Reikia pažymėti, kad aplink Lietuvą esančių teritorijų viduramžių archeologinėje medžiagoje taip pat aptinkama asmeninių higienai skirtų dirbinių, pavyzdžiui, įvairių formų apie 70 mm ilgio, papuoštų įraižomis ir profiliuotų kaulinių krapštukų rinkinys rastas Latvijoje. Krapštukai turi skylutes, kurios, tyrėjų nuomone, naudotos krapštukus prišti prie diržo (Šnore, Zariņa, 1980, p. 80–81). Rygos tyrinėjimų metu, be XIII–XVI amžiais datuoto kaulinio ausų krapštuko, rastas ir labai dailus bronzinis suktas XVI–XV amžiais datuojamas tam pačiam tikslui skirtas 59 mm ilgio dirbinėlis (Celminš, 1998, p. 46, 53).

Iš Baltarusijos teritorijoje darytų archeologinių tyrimų yra žinomi dailūs kauliniai ausų krapštukai, pavyzdžiui, arfa grojančio žmogaus figūrelė papuoštas rastasis Naugarduke (Археология Беларуси, 2000, p. 240, 299). Drezdenko–Chelmo (Lenkija) lobyje, datuotame XI amžiumi, rasti du, tikriausiai įvežtiniai, sidabriniai krapštukų rinkiniai (Hensel, 1987, p. 530).

Vis dėlto vienas iš įdomiausių Žemutinėje pilyje rastų asmeninei higienai skirtų radinių yra kaulinio dantų šepetėlio dalis (13 pav.). Šepetėlio kotelis nulūžęs, išlikusios galvutės matmenys: l – 44 mm, h – 5 mm, o viso fragmento – 1–61 mm. Galvutėje tarp įrėžtų linijų matyti keturiomis eilėmis po dvi išgręžtos skylutės šereliams įstatyti. Dantų šepetėlis rastas sumaišytame kartu su XVII–XX amžiais datuojamais radiniais sluoksnyje.

Pirmas panašus į šiuolaikinį dantų šepetėlį yra žinomas iš XV amžiaus kinų graviūros, tačiau Europoje jam paplisti prireikė dar beveik kelių šimtmečių (Carol, 2000,

p. 12–13). Tik XIX a. viduryje dantų šepetukas Europoje pakeičia medžiagos gabalėlius ar kempinėles, kuriomis ilgus šimtmečius valyti dantys (Gonzalez Iglesias, 1981, p. 43). Neabejotina, kad Lietuvoje dar bus ar jau buvo rastas dar nors vienas toks burnos higienai skirtas dirbinėlis, tačiau archeologo darbą pasunkina šio daiktelio smulkumas ir, matyt, neįprastumas. Lietuvoje man yra žinomas tik vienas analogas – Aušros Vartų gatvėje rasta dantų šepetėlio galvutė, kurios l – 50 mm, b – 13 mm. Tai kaulinė ovalo formos plokštelė su analogiškoms rastam Žemutinėje pilyje šepetėliu skylutėmis šereliams įstatyti ir vienoje pusėje išraižytomis linijomis (Luchtanienė, 1999š, p. 9). Tyrėja dirbinį datuoja XVI amžiumi.

Su sąlyga, žinoma, jei atsižvelgsime į tokio tipo dirbinių plitimą europiniu mastu, linktume Aušros Vartų gatvėje rastą šepetėlį datuoti vėlesniu laikotarpiu negu XVI amžius, matyt, kaip ir rastasis Žemutinėje pilyje, jis turėtų būti datuojamas XVII–XVIII amžiais.

Surinkta medžiaga leidžia įsitikinti, kad Lietuvoje šalia jau plačiai aprašytų ir daugeliui žinomų, matyt ir atpažįstamų viduramžių ir naujųjų laikų dirbinių egzistuoja ir tokie daiktai kaip ausų krapštukai ar dantų šepetukai, kurie leidžia manyti, kad kasdienė higiena buvo ne tik pirčių lankymas.

Aptarti radiniai įdomūs ne tiek savo forma ar gamybos technologija, bet tuo, kad leidžia iš arčiau pažvelgti į kažkada gyvenusią žmonių kasdienybę, perprasti jų suvokimą apie higieną ir įsitikinti, kad kai kurie kasdienei higienai skirti dirbiniai buvo paplitę didelėse teritorijose ir turėjo šimtmetę naudojimo tradicija, kuri neaplenkė ir Lietuvos.

Autorė už pagalbą rengiant straipsnį nuoširdžiai dėkoja visam Žemutinės pilies Valdovų rūmų tyrėjų kolektyvui

SUTRUMPINIMAI

VŽP VR – Vilniaus Žemutinės pilies
Valdovų rūmai
VŽPR – Vilniaus Žemutinės pilies rūmai
LIIA – Lietuvos istorijos instituto archyvas

ŠALTINIAI

Juškaitis V., Kurila L., Rackevičius G., 2003š – Šiaurinio korpuso prieigų 2002 metų archeologinių tyrimų ataskaita. T. V. Saugoma Pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“ Nr. 255d.
Luchtanienė D., 1999š – Žvalgomieji archeologiniai tyrimai Aušros Vartų g. Nr. 5. V., LIIA, b. 3235.
Ožalas E., 2002š – Šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimai 2001 metais. T. IV. Saugoma Pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“ Nr. 190.
Ožalas E., 2003š – Pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2002 metų ataskaita. T. VI, II dalis. Tyrimų vadovas dr. G. Rackevičius. Saugoma Pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“.

l – ilgis
b – plotis
h – aukštis
Ø – skersmuo

Urbanavičius V., Tautavičius A., Kuncevičius A., 1992š – VŽP rūmų teritorijos 1991 metų archeologinių tyrimų ataskaita. Saugoma Pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“.
Vailionis V., 1998š – VŽP VR šiaurinio korpuso išorinio kiemo 1997 metų archeologinių tyrimų ataskaita. I dalis. Saugoma Pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“ Nr. 150.
Vailionis V., 1999š – VŽP VR šiaurinio korpuso išorinio kiemo ties ŠV kampu 1998 metų archeologinių tyrimų ataskaita. I dalis. Saugoma Pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“.

LITERATŪRA

Carol M., 2000. A pedir de la boca. In: *Historia y vida*. Nr. 387, Barcelona, p. 12–13.
Celminš A., 1998. Zemē apslēptā pilsēta. In: *A city under the ground. An Exhibition of Archaeological Finds from Riga, 1991–1997*. Rīga, p. 46; 53.
Cremation burial grave goods from Anglo-Saxon cemetery of Spong Hill. Part II. In: *East Anglian Archaeology*, report no 11. Norfolk, 1981, p. 244–245.
Esposito A., 2002. Cita en el baño. In: *El mundo medieval*. Nr. 8. Barcelona.
Gonzalez Iglesias J., 1981. El pasado de la higiene bucodentaria en España. Cuenca.
Hensel W., 1987. *Slowiańszczyzna wczesnośredniowieczna*. Warszawa, p. 528–531.
Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A., 1968. Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. Vilnius.
Kurth W., 1963. *The Complete Woodcuts of Albrecht Dürer*. New York, p. 181.
Martialis M. Valerii. *Epigrammaton Libri* (1925 – W. Heraeus).
Milne J. S., 1976. *Surgical instruments in Greek and Roman times*. Chicago.
Ragauskienė R., 1999. *Barbora Radvilaitė*. Vilnius.
Ruiz Azuar R., 1985. Castillo de la Torre Grossa (Jijona). *Catálogo de fondos del museo arqueológico*. T. I. Alicante.

Ruiz Azuar R., 1989. Denia islámica. *Arqueología y poblamiento*. Alicante, p. 387–393.
Ruiz Azuar R., 1994. El Castillo del Rio (Aspe, Alicante). *Arqueología de un asentamiento andalusí y la transición al feudalismo (siglos XII–XIII)*. Alicante.
Steponavičienė D., 2001. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų latrinos. In: *Lietuvos pilių archeologija*. Klaipėda.
Šnore E., Zariņa A., 1980. Sena Selpils. Rīga.
Tautavičius A., 1960. Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1959 m. In: *MADA*. T. 2. P. 103–124.
Urbanavičienė S., 1995. Diktarų kapinynas. In: *LA*. T. 11. Vilnius, p. 169–206.
Vilniaus Žemutinės pilies rūmai, 1988 metų tyrimai. 1989. Vilnius.
Vilniaus Žemutinės pilies rūmai, 1989 metų tyrimai. 1991. Vilnius.
Virgili P., 1989. *Acconciature e maquillage*. In: *Vita e costume dei romani antichi*. T. 7. Roma, p. 13–16.
Zabiela G., 1995. *Lietuvos medinės pilys*. Vilnius.
Žulkus V., 2002. *Viduramžių Klaipėda. Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija*. Vilnius.
Археология Беларуси. Сярэднявекавы перыяд (IX–XIII стст.). 2000. Мінск.

THE PERSONAL TOILET ITEMS FROM THE EXCAVATIONS OF THE VILNIUS LOWER CASTLE'S PALACE

Ieva Rėklaitytė

Summary

In this article the author analyzes a variety of the items that were employed in the daily hygienic procedures among the residents of the Vilnius Lower Castle's Palace during medieval and modern periods such as combs, razors, tweezers, earscoops, *culters* and tooth-brushes.

The author observes that the tradition of the use of these instruments was known during considerably earlier periods of time as well. The Romans and Anglo-Saxons or the Iberian tribes were acquainted with a great variety of such items and not only with tweezers or combs but also with more sophisticated ones such as *culters* designated for a nail care or *dentiscalpium* and *auriscalpium* used as tooth and ear cleansers. The practice of the usage of these instruments didn't cease with the fall of the Roman Empire as the concern of body cleanness was common among the Arab people who reached Europe in the 8th century and persisted there until the 15th century. The impressive diversity of the toilet items can be observed from the archaeological excavation material although at the same time the researchers note that the variety of stylistics of these goods make harder the assigna-

tion of their function as toilet or as surgical instruments.

The artefacts from the Vilnius Lower Castle's Palace represent an interesting set of toilet items that was designated to be used during ear, nail, teeth cleaning procedures and hair depilation. It's easy to observe the different materials that were employed in their fabrication as bronze, wood or bone and horn. Furthermore, exists a clear difference in their realization way as some earscoops, for example, represent a meticulous and accurate artisan work, meanwhile the other ones reveal a rather rough made forms. In this respect it's possible to claim the existence of the economical status representation through possession of the toilet items as prestigious objects fabricated from such precious materials as gold or silver.

It's interesting to observe that some toilet items could have shared two functions, for example, one sharp point of the artefact was designated for the care of ears and nails and the other one for picking one's teeth. Especially interesting artefact is the representation of a bishop figure carved on one of these supposed earscoops although it is not possible to determine its func-

tion with certainty as only survives the upper part of the artefact. Apart from the earscoops other toilet items detected during the archaeological excavations in the Vilnius Lower Castle's Palace are razors, tweezers and combs. The parallels regarding this type of artefacts can be observed not only among the excavation material from medieval sites in neighboring territories but also through the material analysis of all over medieval and modern Europe. One of the most interesting objects is the tooth-brush which analogue is known from the material of archaeological excavations in the old town of Vilnius. The author

of the article tentatively proposes to date this artefact as belonging to the period not earlier as the 16th century.

The affirmation of existence of concern of a body care among the residents of the Vilnius Lower Castle's Palace during medieval and modern periods can serve as well – founded conclusion of this paper. The verification of this statement is the reveal of the use of different toilet items for this purpose. In this respect we can observe the use of similar artefacts as were used by Romans without a greater technological innovation.

Įteikta 2003 m. gruodžio mėn.

Diskusija, polemika

Didelio darbo pradžia ar pasimetimas Lietuvos archeologinėje medžiagoje?

Pastabos knygai

Mindaugas Bertašius. Vidurio Lietuva VIII–XII a. Kaunas, 2002. 270 p., 94 iliustr.

Audronė Bliujienė

Lietuvos archeologijos padangėje monografija yra retas reiškinys. Todėl Mindaugo Bertašiaus studiją apie Vidurio Lietuvą, išleistą Vytauto Didžiojo universiteto ir paremtą „Lietuvos tūkstantmečio programos“, su dideliu susidomėjimu skaičiau keletą kartų. Toks mano susidomėjimas yra pagrįstas kelių paprastų dalykų: perskaičiusi pirmąją kartą, matyt, taip pat būtų ir įvykdžiusi šią misiją trečiąją kartą, nesu tikra, ar iki galo supratau, kokią žinią šios originalios monografijos autorius iš tiesų norėjo perduoti skaitytojams. Taip pat manau, kad M. Bertašiaus knyga turėtų sukelti mokslinę diskusiją, nes išvados, kurias autorius teikia archeologinei bendruomenei, yra nevienareikšmės. Savo pastabas apie monografiją „Vidurio Lietuva VIII–XII a.“ noriu išsakyti tik keliais aspektais: deginimo papročio raida ir palyginimas su Vakarų Lietuva; žirgų kapai ir kai kurie laidosenos bruožai; kai kurie dirbiniai ir jų kultūrinės paralelės. Pirmiausia kyla klausimas dėl termino „Vidurio Lietuva“ vartojimo. Šį terminą, apibrėžiantį Kauno apylinkių paminklus, nuo 1996 m. vartoja ir Adolfas Tautavičius (Tautavičius, 1996, p. 58–64). Tačiau vis dėlto monografijos autorius pradeda nuo senojo geležies amžiaus Kauno apylinkių paminklų aptarimo. Tuomet ši teritorija apibrėžiama kaip Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūra. Vėliau taip pat turėtų būti kalbama apie Centrinės Lietuvos laidojimo paminklus, o atmetus visus etnogenetinės vingius, apie aukštaičius.

Nors ir nedera pradėti nuo priekaištų, bet visgi. Monografija neturi recenzento ar recenzentų, tai ne tik menkina jos mokslinę vertę, bet ir pačią studiją pastato į neapibrėžtą poziciją. Tačiau pirmiausia šis priekaištas adresuotas leidybinei „Lietuvos tūkstantmečio programai“ ir jos ekspertams. Nors monografija ir turi kalbos redaktorių, dėl to tekstas netapo lengviau skaitomas, tikriausiai, lengviau suvokiamas skaitytojui. Todėl atrodytų, kad ir redaktoriui auto-

riaus mąstymo vingiai, minties šuoliai laike ir erdvėje ar minint autorius taip pat ne visada buvo aiškūs. Tai akivaizdu nuo pat monografijos įvado. Nebaigtos frazės, nutrūkusios, peršokusi mintis ar nesuderinti žodžių linksniai vietomis tekstą daro itin sunkiai skaitomą. Įvade įmantrūs ir dažnai nepagrįsti apibendrinimai, nedetalizuoti samprotavimai ar net savotiški grasinimai išspręsti problemas kituose skyriuose yra galimi norint suintriguoti skaitytoją. Tačiau kai ir tolesniuose skyriuose, ir net skyriuje, apibendrinančiame dėstomą tekstą, mirgėte mirga panašūs koduoti, dažnai trivialūs pasakymai, suprantanti, kad monografijos autorius yra žmogus su neeiliniu polėkiu. Visame tekste apstu savotiškų atraminių žodžių: Kauno kraštas; lietuviškosios archeologijos lygmuo; degintinis kapinynas; raitelio įranga; mainų modelio visuomenė; visuomenės stratifikacija; atnešta hierarchinė aukšto rango visuomenė; kuršiškas ornamentas; gentis ne gentis, kada gentis ir t. t. Monografijoje ypač daug pasikartojimų (apie deginimo papročio kilmę ir raidą, kultūrinių įtakų kryptis, žirgų kapus), kurie iš dalies yra nulemti ir leidinio struktūros. Įvade iškeliamas monografijos tikslas: siekimas rekonstruoti krašto raidą iki Kauno miesto ištakų; šis tikslas realizuojamas skyriuje „Vidurio Lietuva ir valstybės priešistorės klausimas“.

Aptariama knyga išsiskiria dar viena ypatybe – nuorodomis ir keistomis santrumpomis. Dažnai cituojami autoriai atsiduria sakinio viduryje. Tai pasunkina ir taip sunkiai skaitomos studijos suvokimą. Dažniausiai nurodomas autorius ir leidimo metai, o kartais tik autorius ar autoriai. Manychiau, kad mokslinės studijos analizė neturėtų virsti detektyvo skaitymu, tiesiog dėl žanrų skirtumo. Iš tiesų malonu, kad M. Bertašius į Lietuvos archeologijos istoriografiją įveda daug mokslinės užsienio autorių literatūros. Dažnai tai visiškai naujos literatūros pozicijos, niekada nenaudotos kitų autorių. Šia prasme M. Ber-